

Middeleeuwen

Rutger Kramer, Graeme Ward en Emilie Kurdziel eds., *Monastic Communities and Canonical Clergy in the Carolingian World (780–840). Categorizing the Church* (Brepols; Turnhout, 2022) 454 p., ill., €120,00 ISBN 9782503579351

Vernieuwende perspectieven op een eeuwenoud probleem

De concilies van Aken (816-819) zijn sinds de jaren negentig het onderwerp van uitgebreid en genuanceerd onderzoek. Volgens het standaardverhaal was een van hun belangrijkste doelstellingen het reorganiseren van de kerk door religieuze gemeenschappen te dwingen een uitgesproken canonieke of monastieke status aan te nemen. De bundel die hier besproken wordt – het product van een gelijknamige workshop in Wenen in mei 2017 – is een moedige poging om deze bekende inspanningen van de Karolingen te contextualiseren en te heroverwegen. De Akense concilies lopen als een rode draad door het boek. De auteurs benaderen ze tevens vanuit een nieuwe invalshoek als ‘deel uitmakend van een langer proces’ van kerkelijke organisatie en categorisatie. De bijdragen analyseren dus de onderhandelingen over canonieke en monastieke identiteiten (zowel mannelijke als vrouwelijke) gedurende de achtste en negende eeuw. Daarbij herinterpreteren de auteurs de voor de hand liggende normatieve teksten naast andere, minder gehanteerde bronnen. Door teksten te beschouwen als ‘dragers van en antwoorden op hervorming’ in de Karolingische tijd en daarna, wil de bundel een aanvulling bieden op de bestaande historiografie.

Na een prikkelende inleiding van de redacteurs geeft Charles Mériaux een overzicht van de reformerende teksten van de concilies en een evaluatie van de geschiedschrijving over dit onderwerp. De daaropvolgende bijdragen zijn verdeeld in vier delen. Het eerste deel is gewijd aan de

hervormingsinspanningen vóór 816. Het vangt aan met het argument van Sebastian Scholz dat de term *canonici* geen betrekking had op clerici die gemeenschappelijk leefden in zesde-eeuws Francia, maar op degenen die werkzaam waren in parochies en bischoppelijke kerken. Albrecht Diem schetst vervolgens de overlevering en receptie van de *Memoriale qualiter* – een hybride tekst die vóór de concilies werd geproduceerd – en haalt de biecht als hoofdthema naar voren. Brigitte Meijns sluit dit eerste deel af met een complicering van het bestaande historisch narratief dat de kerkelijke herschikking er kwam vanuit een verlangen om verwarring te voorkomen. *Capitularia* en conciliaire akten wijzen erop dat de hervormers zich voornamelijk richtten op het handhaven van religieuze discipline.

Het tweede deel betreft de concilies van Aken zelf. Emilie Kurdziel vat dit deel aan met het verwerpen van de stelling dat met *canonici* een groep klerikale elites werd bedoeld. Ze stelt vast dat het vanaf de jaren 780 elke geestelijke betrof die niet tot monnik was gewijd. In hun bijdrage benaderen Rutger Kramer en Veronika Wieser het *Institutio canonicorum* (IC) als een reflectie op kerkelijke leiderschap. Hierin is een opfrissing van het patristische denken waarneembaar. Michael Eber leest vervolgens de IC samen met de *Institutio sanctimonialium*. Hij ontdekt in die samenhang een ‘eenvormige normatieve logica’ waarbij bisschoppen bedreigingen van de deugdzzaamheid van kanunniken en kanunnikessen eerder regelden dan verboden.

In het derde luik over de receptie van de hervorming situeert Stephen Ling Alcuin's 'derde orde' binnen een breder Frankisch streven naar een rol van bepaalde groepen binnen de Kerk die een kloosterleven combineren met pastorale verantwoordelijkheden. Lings bijdrage wordt gevolgd door Cinzia Grifoni's analyse van de *De Institutione clericorum*. Zij betoogt dat de auteur Hrabanus Maurus een visie op de clerus publiceerde – bestemd voor als priester gewijde monniken – die een aanvulling vormt op de IC, zijn voornaamste inspiratiebron. Ingrid Rembold richt zich vervolgens op Saint-Denis in de jaren 820 en stelt dat de omkering van de hervormingen van 816 en 817 niet uitzonderlijk was, maar deel uitmaakte van een algemene hercontextualisering van de monastieke normen in die tijd. Johanna Jebe, ten slotte, vergelijkt de negende-eeuwse codices van de *Regula Benedicti* in Sankt Gallen. Zij laat zien hoe lokale actoren onafhankelijk gebruikmaakten van correctio om lokale uitdagingen aan te pakken.

Het laatste deel neemt de liturgische praktijk als uitgangspunt en gaat na hoe de hervorming zich manifesteerde. Allereerst laat wijlen Miriam Czock (aan wie de bundel samen met Janneke Raaijmakers op passende wijze is opgedragen) zien hoe de heilige ruimte duidelijk werd gecreëerd voor verschillende ordines van de christelijke samenleving, waarbij de nadruk ligt op de bijzonder heilige status van het oratorium. Renie Choy herbekijkt vervolgens de klaagzang in de historiografie over de Karolingische versluiting van de 'kloosterlijke' en 'kathedrale'

ambten, ingesteld in de late oudheid, door aan te tonen dat de Karolingische auteurs zich bewust waren van de historiciteit van hun ambt. In het volgende hoofdstuk werpt Graeme Ward licht op de spanningen die na de concilies van Aken ontstonden tussen het garanderen van een 'correcte' praktijk en het behoud van de lokale traditie, door een analyse van de misgelopen liturgische hervormingen in Lyon. Arthur Westwell eindigt de bundel met een herinterpretatie van de handschriften *Ordines Romani*. Hij betoogt dat ze niet functioneerden als 'regels', maar dat ze ad hoc geraadpleegd werden door zowel monniken als clerici en als advies dienden voor bepaalde aspecten van de liturgie.

Samengevat biedt deze bundel een reeks belangrijke, nieuwe perspectieven op het eeuwenoude onderwerp van de ervaringen van, de houding tegenover en het onderscheid tussen monniken, nonnen, kanunniken en kanunnikessen in Karolingisch Europa. De bijzondere belangstelling voor de laatste twee groepen, die veel minder bestudeerd zijn, is een van de sterkste punten van dit werk. Het breed chronologisch kader en de aandacht voor zowel de centrale verspreiding als lokale perceptie maakt het boek tot essentiële lectuur, niet alleen voor ieder die zich bezig houdt met de concilies van Aken, maar ook voor elke onderzoeker die geïnteresseerd is in kwesties van identiteit of hervorming binnen de context van de Karolingische Kerk.

Catherine Rosbrook, Universiteit Gent